

ענין אסמכתא*

א.

הוצאת

20-452-582

3234557 תאריך

תאריך

הוצאת

בריש ס"ב דביצה (טו ע"ב) למדה הגמ' לעירוב תבשילין מקרא,, את אשר תאפו אפו וגו' (שמות טז, כג) ע"ש. וכבר עמד ע"ז רש"י דהלימוד קשה ואינו מבואר היכן נרמז עירוב תבשילין בהאי קרא. ועוד יש לתמוה אסוגיא שם למה לא הקשו כמו שהקשו בגמ' בריש סרק בתרא דר"ה (כט ע"ב) דתנן התם ר"ה שחל בשבת לא תוקעין בשופר, והק' הגמ' מנה"מ כמו כאן ותי' דכתיב,, זכרון תרועה" וכתוב,, יום תרועה", זה לשבת חה לחול. והק' הגמ' אם דאורייתא הוא א"כ האיך תוקעין במקדש בשבת ומסיק דאינו מקרא אלא גזרה דרבנן שמא יטלטלנו ד' אמות ברה"ר. וא"כ הכא ילפינן בגמ' לעירוב תבשילין מקרא אמאי לא מקשי וכי דאורייתא הוא כמו שם.

ובעצם ענין אסמכתא, דביאר רש"י דהוי קרא הכא, כבר האריכו המפרשים לדון, דממ"נ אם התורה כיוונה לכוונה זו, א"כ מצוה זו היא דאורייתא, ואם לא כיוונה לזה, א"כ למה תלו חז"ל פי' שאינו הגון בפסוק.

המהרי"ל בליקוטי דינים כתב דוודאי לא כיוונה לזה התורה, ורק הביאו חז"ל סמך מפסוק זה שיסברו שדבר זה מן התורה ולא יולולו בו. ודברים אלו סותרים את דברי הרמב"ן עה"ת על הפסוק (דברים ד, ב) ,,לא תוספו" דכתב דתקנות חז"ל צריכות להיות מבוררות דהן מדרבנן, דאם יסברו שהן דאורייתא יעברו על כל תוסף.

הריטב"א (ר"ה טז ע"א) הביא דיש מפרשים ענין האסמכתות, דבוודאי לא כיוונה התורה לכוונה זו שהכניסו חז"ל בפסוק, וחז"ל רק תלו תקנתם בפסוק לסימן בעלמא. וכתב הריטב"א אדבריהם, חס ושלום ישתקע הדבר ולא ייאמר שדברי מינות הם. ואולי כיוון בשיטה זו לדעת הרמב"ם בהקדמתו לזרעים, אהא דאמרינן (ברכות מא ע"ב) שיעורים הלכתא נינהו והפסוק ,,ארץ חטה ושעורה וגו' " אסמכתא בעלמא הוא, וכתב דהם הללמ"מ ואי אפשר ללמד מהפסוק בדרך סברא, ורק נסמכו לפסוק כדי שיהיה נודע ונזכר, וזהו אסמכתא בכל מקום שיזכירוהו.

והנה יש לחלק בין דבריו לבין דברי הי"מ שהביא הריטב"א, דדברי הרמב"ם נאמרו על ענין דאורייתא שהוא הלמ"מ ומ"מ דרשוהו חז"ל מקרא, ומה שאמר זכרון דברים, ייתכן אפי' שהזכרון מדאורייתא דהתורה רמזה לזה. אמנם משמע מדבריו שרבנן תלו

שיעור שנאמר בישיבת קול תורה ורשמים תלמיד והוגה ע"י אמו"ר ונוספו בו שינויים קלים.

[קא]

הזכרון, ולא כיוונה התורה לזה, ואמר דכן כל מקום שיהיה אסמכתא, וא"כ מסתבר לדבריו כיוונה הריטב"א.

וא"כ לאחר שקשים ביאורים אלו, נמצא הביאור לדבר בג' מקומות: בחידושי הריטב"א (שם), בבאר הגולה (למהר"ל, באר א') ובשל"ה (תורה שבע"פ, כלל רבנן). עצם הקושיא והתמיהה מתחזקת ביותר עם דברי הפמ"ג בפתיחה הכוללת לשו"ע (החלק הא' אות כ') כשמנה את חומרת האיסורים, מנה לאיסור דרבנן שיש לו „אסמכתא חשובה" ביותר חשוב וחמור לענין ספקות מסתם תקנה דרבנן. ולכן ביארו השלשה שהזכרנו למעלה, ואפשר להכיר מדבריהם, שיש ג' סוגים וגדרים בזה.

ב.

א. התורה אמרה דבר כל שהוא, ולא הטילתו כחיוב, רק השאירתו כרשות והשאירה בידי חז"ל את הזכות להטילו חובה. בנידון זה דיבר הריטב"א שם לענין סמיכת מלכיות זכרונות ושופרות, דתניא (ר"ה טז ע"א) „אמר ר"י משום ר"ע וכו' אמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות וכו'", וביאר הריטב"א דאע"ג דהוי דרבנן, סמכו חז"ל מצוותם בזה כדאיתא בספרא (וכן בר"ה לב ע"א) „זכרון תרועה" מכאן שצריך להזכירו ואם כבר צריך להזכירו – „והיו לכם לזכרון לפני אלוקיכם אני ה'א (במדבר י, י) – הזכירו גם מלכיות, וא"כ הוי אסמכתא, וכיון שכן גילתה התורה דעתה דיפה הדבר לעשות הזכרון והזכרה לשופר ורק לא קבעתו התורה חובה אלא דממילא יזכור בשמעו תרועה והשאירה זה בידי החכמים, ולכן מצי ר"ע לומר „אמר הקב"ה" כיון דהקב"ה אמר ורק לא חייבם כן.

וכן מצאנו (ע"ז לו ע"ב) בישולי נכרים מן התורה מנ"ל, ודרשינן לה מהא דביקש משה מאדום עבור בארצם „אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתייתם" (דברים ב, ו) רק נהגו בני"י ברצונם להיכבד מאדום. ודורשת הגמ' מה מים כמות שהם בטבעם גם אוכל כמות שהוא בטבעו אבל לא מבושל, דבישולי נכרים לא רצו מעצמם לאכול אבל אין זה חובה, והתורה משבתת רצונם בזה, ובאו חז"ל והבדילום. וכן חיוב טהרה ברגל (ר"ה טז ע"ב) מקורו מ„ובנבלתם לא תגעו" (ויקרא יא, ח) ד"א דהיה ציווי או עצה טובה לדור המקדש דהיו סמוכים למקדש, ולמדו משם חז"ל לכל כלל ישראל ברגל שכולם סמוכים למקדש.

וכן טבילת כלים (ע"ז עה ע"ב) „כל דבר אשר יבא באש תעכירו באש וטהרו" (במדבר לא, כג) דהיינו אח"כ אם תרצה תוכל להטבילו ולטהרו, אין זו חובה אלא רמוז טוב לעשות כן לכלי עכו"ם, ועשאוהו חז"ל לחובה. וכן שניות (יבמות כא ע"א) דכתיב „התועבת האל" (ויקרא יח, כז) ודרשו חז"ל „אל" לשון תוזק, התועבות החזקות והגדולות, הא יש גם תועבות קטנות שאין התורה אוסרת רק אומרת דלא נאה לעשותן ולכן גזרו שניות לעריות.

ג.

ב. הוא המבואר בשל"ה שכתב שקיבל שם פירוש חדש (נראה דלמד כן מהמהר"ל שגדפס כששים שנה לפני ספרו) דמצאו חז"ל דבר בתורה, וראו שדבר זה הוא כדעת ודרך התורה, וממילא הלכו והרחיבו דבר זה על עוד דברים. וזהו ענין מגילת אסתר (מגילה ז ע"א) דכששלחה להם כתבוני לדורות שלחו לה שיש שלישים ולא עשינן רבעים (בירושלמי פ"א ה"ה) נוסח אחר: „שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים" סירבו לכתוב מגילת אסתר עד שמצאו לאסמכתא „כתב זאת זכרון בספר" (שמות יז, יד) דמלחמה עם עמלק יש להנציח בספר ולכתבה לדורות, ולכן לא עשו מגילת חנוכה או מגילת בנין בהמ"ק ע"י עזרא רק מגילת אסתר שהיתה עם עמלק, דמצאו דרצון התורה להנציח זכר מלחמות עמלק, ולכן הרחיבו את היריעה והנציחו מלחמה זו.

וכן אלפיים אמה דתחומין (דאפי' לדעת הרמב"ם שהם דאורייתא אמנם רק שיעור י"ב מיל), למדו אפי' מג"ש, דחזינן דשיעור מקום בתורה אינו המקום דווקא, אלא גבול העיר אלפיים אמה מחוץ ליישוב, ולכן אסרו לצאת מתחום זה. וזהו הביאור גם במקור (ירושלמי תרומות פ"ד ה"ג) לשיעור מידה בינונית א' מג' בתרומה (ושאר המידות קצת יותר או קצת פחות) דילפינן ממלחמת מדין שזהו שיעור הגון ובינוני לתת.

וכן במדידת התחום בחבל של נ' אמה למדו (עירובין נח ע"א) כיון דשיעור זה הוא שיעור התורה בתצר המשכן, מדדו לשיעור בשיעור עצמו. ויש ללמוד מכאן דאע"ג דנאבד מאתנו מפתח דרשות חז"ל, ויש לנו להתעמק בדרשות התורה, דלא לשווא קבעוהו רב אשי ורבינא בתלמוד, אלא שננסה להבין הדברים דאפי' בתקנות דרבנן חזינן דאיכא טעם טובא ושכל ישר רב, וצריך להתעמק מאוד אמאי תיקנו תקנה זו דווקא ולא תקנה אחרת, כ"ש בדברי ה' אלקינו תורה תמימה ושלמה.

ד.

ג. והוא המבואר במהר"ל בבאר הגולה דיש שחז"ל הבינו מלשון הפסוק שהיה מקום לומר סברא מסוימת, ולקחו חז"ל סברא זו והשתמשו בה בתקנותיהם, כדי שיתאימו תקנות אלו לדעת ודרך התורה, והמהר"ל הביא לדוגמא את תקנת נטילת ידיים, דאיתא בחולין (קו ע"א) דסמכוה חכמים על הפסוק „וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים" (ויקרא טו, יא), דאמנם ידיו זה אינו ייתור, דבעינן ליה למילף מיניה דבית הסתרים אינו צריך טבילה ואינו פותח פיו במקוה, אבל מ"מ מהא דנקטה התורה הקדושה לשון „ידיו" ולא פניו או ד"א, ממילא חזינן דאיכא סברא דידיים ראויות יותר לטומאה דעסקניות הן, ולכן נקט לעיקר טבילה בהן, ולכן תיקנו נט"י, ולא תיקנו נטילה לרגליים דאינן עסקניות, אע"ג דכהנים הוצרכו מהתורה גם לזה.

וכן ביאר המהר"ל ענינו דילפינן עירוב תבשילין מקרא, „את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו“ ושאלנו בריש דברינו היכן נרמו עירוב תבשילין בפסוק. אמנם חז"ל הבינו דהתורה אמרה „את אשר תאפו אפו“ – מה שרצונכם לאפות לצורך שבת אפו לגמרי, סיימו אפייתכם בו. ולכאורה מאי קמ"ל דהו"א דסיום האפיה יהיה בשבת, וכי שרי לאפות בשבת אם החל קודם. ומכאן למדו חז"ל דהיה סברא לומר דאם החל לפני שבת מותר לאפות בשבת, וע"ז באה התורה ומיעטה – ח"ו „את אשר תאפו אפו“, את אשר רצונכם לאפות אפו לגמרי דבשבת אפי' לגמור לאפות אסור, „ואת אשר תבשלו“, את שרצונכם לבשל והתחלתם בו „בשלו“ – לגמרי, דאף הגמר אסור בשבת. ולפי"ז אמרו חז"ל, כיון דרצוננו לאסור ביו"ט בישול לצורך שבת מטעמים המבוארים בגמ' ריש פ"ב דביצה, אבל אין רצוננו לאסור לגמרי משום עונג שבת, לכן כיון שמצאנו בתורה שהיה סברא להקל לבשל אם כבר החל מע"ש, נתיר לו לבשל ביו"ט לצורך שבת אבל רק אם כבר החל מעיו"ט, וזהו עירוב תבשילין.

וכן בהא דהצריכו חז"ל להפריש תרו"מ מכל הפירות, דלדעת רש"י ועוד ראשונים רק דגן תירוש ויצהר חייבים בתרו"מ מדאורייתא וסמכו חז"ל (ספרי דברים ס' ק"ה וכ"ה בתוס' ר"ה יב ע"א בשם הירושלמי) תקנתם על הפסוק (ויקרא כז, ל) „מפרי העץ“. והביאור בזה דאמנם התורה לקחה כמה דוגמאות לפרי העץ – דגן (אף הוא מיקרי עץ בתורה ^{ע"י ברכות מ ע"א}) תירוש ויצהר, אבל חז"ל ראו בטעם התורה לקחת אלו כי הם „מפרי העץ“ – חלק מפירות העץ, והתורה רצתה נציגי פירות העץ א"כ כבר הצריכו חז"ל להפריש תרו"מ מכל פירות העץ, כיון שזהו כוונת התורה. וכן יש לפרש הא דדרשו חז"ל (יבמות כד ע"א) אסמכתא לאיסור חליצה לכהן הדיוט מדכתיב (ויקרא כא, ז) „ואשה גרושה מאשה לא יקחו“. וראו חז"ל דעצם טעם התורה לאסור גרושה, אינו משום שנתגרשה דלא כתיב „אשה זנה וחללה וגרושה לא יקחו“ אלא משום שהיתה קשורה באיש דכתיב „ואשה גרושה מאישה“, וא"כ הרחיבו חז"ל היריעה (דהיינו אסמכתא ע"פ ההסבר השני) ואסרו לכהן הדיוט גם חלוצה שהיה לה קשר עם איש וניתק קשר זה.

ה.

וא"כ לסיכום דברינו יש ג' מיני אסמכתא:

- א. התורה אמרה דנאה לעשות כן אבל לא הטילה הדבר לחובה, ורק חכמים עשאוהו חובה.
 - ב. חז"ל מצאו איזה דבר בתורה סברא או תקנה, והם הרחיבו ליריעה וכללו עוד דברים בתקנה זו.
 - ג. חז"ל מצאו מלשון הפסוק דהיה סברא מסויימת לומר דבר כל שהוא, ובאו חז"ל ולקחו לסברא זו והשתמשו בה בתקנותיהם.
- בכלל הראשון כלול: סמיכת מלכיות וזכרונות ושופרות, איסור בישולי נכרים, חיוב

טהרה ברגל, טבילה לכלי עכו"ם, שניות לעריות; בכלל השני כלול: מגילת אסתר, תחום אלפיים אמה בשבת, מידה בינונית בתרומה, מדידת תחום שבת בחבל של נ' אמה, איסור חלוצה לכהן; בכלל השלישי כלול: נט"י, הפרשת תרו"מ מפירות, עירוב תבשילין. והשתא יובן הטעם שהתלמוד הקשה בר"ה,,מדאורייתא היא" ולא הקשה כן הכא לענין עירוב תבשילין, דאין לומר דהפסוק מרמו לנו את הסברא לאסור תקיעת שופר בשבת,,שמא יעבירונו ד"א ברה"ר" דהגמ' למדה בהו"א דכיון דכתיב,,זכרון תרועה", אמנם פשטות הפסוק הוי כיון שאתה שומע לשופר תזכרנו בלבך, אבל חז"ל ראו דנאה גם להזכירו בפיו ולא לשמעו כגון בשבת, אבל הגמ' אמרה דאין לומר כן, ולומר דבפסוק מרומז דיש העברה ד"א ברה"ר, וא"כ אם כיוונה ממש רק זכרון תרועה הוי דאורייתא אבל יש ללמוד מפסוק זה דנאה להזכיר שופרות וממילא גם מלכיות וזכרונות בר"ה, אמנם הכא בגמ', כיון דהאסמכתא היא דרך שיש סברא, שיש להתיר יותר בישול אם כבר החל מקודם, בזה הבינה הגמ' בפשטות דאין העירוב דאורייתא, רק חזינן סברא כזו מהתורה, ולכן לא הק', וכי הוא מהתורה".

אמנם יש הרבה אסמכתות שצריך להתייגע לאיזה סוג הן שייכות, וגם מה טעמן וסברתן, אבל יסוד אסמכתא מצינו וביארנו היטב.